

Українська Соціалістична Радянська Республіка.

Пролетарі всіх країн, єднайтеся!

Г. ГРИНЬКО.

33/985

1417

ЕКОНОМІКА ПЕРЕХОДОВОГО ПЕРІОДУ

(Н. Бухарин. Економіка переходового періоду).

ВСЕУКРАЇНСЬКЕ ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО.

Харків, 1921.

389/33
—
4141

Друковано
5.000 прим.

Львівська державна
наукова бібліотека
1263

~~1271.~~

~~Erasmus~~

1947 (171)

К. Маркс.

ALB. MONTANA
A - V - E - R - Y

буржуазної ідеології теоретики і практики Другого Інтернаціоналу, нездатні додумати до кінця ні одного з бойових питань робітничого руху і послідовні лише в зрадництві інтересам робітничої класи, роками і десятиліттями присипали і розкладали робітників казками про безболізне народження соціалістичного суспільства, про мирний перехід влади з рук капіталістів до рук робітників, трохи не в стінах демократичного парламенту. Нема нічого дивного тому, що в жорткій громадській боротьбі, що розпочалась в Європі слідом за імперіялістичною війною, ідеологи Другого Інтернаціоналу оказались нездатними розпізнати контури нового суспільства. Нема нічого дивного в тому, що вони з обивательським жахом відхитнулись від революції, „вигадуючи для неї всі означення крім того, що вона дійсно має, як революція пролетаріату“.

Наше покоління пройшло тепер довгий і цікавий шлях досвідного зрозуміння таємности соціальної механіки, ми мали можливість на практиці дізнатись суття і змісту пролетарського перевороту. У тисячах явищ, у нечисленій кількості прикладів, в огні боротьби, в обставинах нечуваних страждань і нечуваного героїзму встав перед нами цей переворот, як довгий період насильницького руйнування капіталістичного ладу, що скажено обороняється, і народження нового суспільства. До наочности ясно розгортається перед нами пролетарський переворот у вигляді

цілої епохи оборончих і нападних горожанських війн і диктаторського будівництва нових громадських відношень із руїни старого суспільства і в огні наростаючої революції.

Довгий і тяжкий переходовий період од капіталізму до комунізму став реальним фактом, емпірильно зрозумілим всякій скільки небудь свідомій сучасній людині. Цілком природно, що виникає гостра потреба *теоретично* охопити цей переходовий період у його основних рисах, зрозуміти його істоту, хід й закони його розвитку. І перш над усе стає необхідним аналіз і синтез того, що лежить у підвалинах всякого історичного періоду—його економіки. Так виникає наука *про економіку переходового періоду, так виростає загальна теорія трансформаційного процесу.*

Дати відповідь на ці запитання, цю потребу задовольнити і намагається смілива по постановці питання і блискуча по його роз'язанню робота т. Бухарина. Нема ніякої можливості в короткій статті вичерпати багатий зміст роботи т. Бухарина, нема чого давати її оцінку,—кожна сторінка цієї невеличкої книжки свідчить про те, що грандіозне і сміливе завдання поставлено у весь гігантський зріст, і що авторові вдалось накреслити основні шляхи роз'язання цього завдання.

„Дати аналіз переходової епохи в основних рисах,—так означає автор своє завдання“. Додумати до кінця, не лякаючись ніяких висновків“,—його основний лозунг. Не даром кажуть, що прав-

диво поставити завдання значить наполовину його роз'язати. Рішуча постановка завдання з блискою здатністю „додумати до кінця“ задовольняють найгострішу потребу сучасности, дають загальну теорію епохи руйнування капіталістичного ладу, дають формулюровку основних законів руху зірваного з рельє капіталізму, з зруйнованих підвалин якого народжується нова громадська формація. Природа економіки і класових взаємовідношень цього переходового періоду знаходить свою теоретичну формулюровку.

Відповідно такій постановці завдання першу, можна сказати, вступну частину роботи (1 і 2 глави) присвячено формулювці де-яких також вступних положень,—мов би в останній раз перед тим, як затагнути читача в кручу соціальної революції і повести його по лабіринту рухливої і хиткої системи переходового періоду, автор дає теоретичний огляд „структури світового капіталізму“ (глава 1) і особливо зупиняє увагу на аналізі взаємовідношень економіки і державної влади і на соціальній та господарчій ролі війни (глава 2).

I.

Що дає теоретичний аналіз „структури світового капіталізму“? Капіталістичні продукційні відношення панують в цілому світі, міцним економічним зв'язком з'єднують вони всі частини нашої планети. „Світове господарство є *реально* існуюча єдність“, а не арифметична сума „народ-

ніх господарств“, як це уявляється де-яким навіть сучасним політико-економом. Оскільки це світове господарство, ця реально існуюча єдність лежить в основі суспільства, що виробляє не продукти, а товари, постільки воно є *неорганізована* єдність. В основі своїй це є цілком товарна, анархична, позбавлена єдиного плану і організованого керівництва, „безсуб'єктна“ господарча система, це є та громадська структура, про яку кажуть, що тут не суспільство виробляє цінності, а в „суспільстві виробляється“. Цією граматичною формулою лише підкреслюється сліпий, стихійний процес розвитку. Але коли все суспільство при товарному засобі продукції неодмінно стає сліпим, позбавленим загального керівництва в напрямку до раніш поставленої свідомої мети, то такими доцільно працюючими (у своїх вузьких межах) одиницями стають його окремі частини. Встає запитання, що з'являється свідомо діючими частинами світового капіталістичного господарства? Хто, яка одиниця в реально існуючій системі світового капіталізму буде таким доцільно здійснюючим господарчий план суб'єктом? „Структура сучасного капіталізму така, що суб'єктами господарства виступають колективно-капіталістичні трести“. Це значить, що в ході історичного розвитку відбулась перемога над анархією продукції в межах окремих капіталістичних країн. Це значить, що в межах окремих капіталістичних країн в наслідок зросту монополістичних союзів, комбінованих

підприємств, в наслідок зрощування між собою банкового капіталу і промисловости, в наслідок „спайки між економічною і політичною організацією буржуазії“ здійснилось перетворення неорганізованої товарно-капіталістичної системи в фінансово-капіталістичну організацію. В таких умовах здійснюється перетворення *громадського* поділу праці в *технічне*, анархія змінюється організованим керівництвом, і капіталістичне „народне господарство“ стає з анархічної і безсуб'єктної товарно-капіталістичної системи раціональною організацією і господарським суб'єктом. Але чи значить це, що взагалі зникла анархія капіталістичної продукції, що зникла конкуренція капіталістів, які організують продукцію товарів? Ні в якому разі. Ці явища не тільки залишились, вони набули нечуваного розмаху в міждержавних відношеннях, вони поширились і поглибшались, „оживаючи в межах освітового господарства“. „Світова господарча система є остільки ж сліпою, ірраціональною і безсуб'єктною, як і попередня система народнього *господарства*. Товарне господарство не зникає, хоч в межах державних одиниць воно значно скорочується, заміняється організованим розподілом. Товарний ринок стає світовим, перестаючи бути національним. Тут відбувається той же процес, як під час утворення комбінованого підприємства,—„господарчі вартості в межах комбінованого підприємства ходять не як товари, а як продукти і стають товарами лише

постільки, поскільки вони виходять за межі комбінованого цілого“.

Поруч із цим перетворенням іде і зріст особливого типу конкурентної боротьби. „Державно-капіталістичний трест є власне велике комбіноване підприємство“, а тому і боротьба розгортається по типу *складної* конкуренції (горизонтальної, — і вертикальної, що властива боротьбі різних підприємств). Але тоді і засоби цієї боротьби ідуть із арсеналу складної конкуренції, тоб то з перевагою методів „*безпосереднього силового нажиму*“ Звідціль *озброєна боротьба* державно-капіталістичних трестів, тут *корінь імперіялізму*. Анархія в світовому масштабі одержує нечуваний розмах: зріст продукційних сил і „соціялізована в світовому масштабі праця зустрічається з державно-національними суб'єктами панування“ (присвоєння). В кризах і централізації капіталу знаходиться тимчасова рівновага. Але централізація капіталу перемагає конкуренцію лише на те, щоб із новою силою відновити її на значно ширшій основі. *Централізація* капіталу розвивається по всіх основних вапрямках конкурентної боротьби і знаходить своє виявлення в *імперіялістичних анексіях*.

Але цією сумою взаємовідношень між товаро-продуцентами, цією конкурентною боротьбою державно-капіталістичних трестів не вичерпуються продукційні відношення капіталістичного ладу. Його протиріччя лежить не лише „в площі анар-

хичного відношення між підприємствами, а також і в площі анархічного устрою суспільства, як суспільства *класового*. „Чисто економічні“ протиріччя переплутуються з протиріччями соціальними. В процесі руйнування продукційних сил і капіталістичної централізації, що йде основними і найжорсткішими шляхами конкурентної боротьби, надзвичайно загострюються класові протиріччя. Певне сполучення обох факторів (продукційної анархії і класових протиріч) дає *крах всієї системи*, що починається з найменш трітких частин. „Це і є початок комуністичної революції“.

Але перш ніж перейти до безпосереднього переходового періоду є необхідність переглянути два найважливіших моменти розвиненого капіталізму,—державу і війну,—в їх взаємовідношеннях з економікою. В ході світової війни держава, що виявила своє колосальне значіння *економічного* фактору, притягла до себе гостру увагу і викликала багато жвавих теоретичних міркувань і дискусій. Треба зауважити, що при аналізі держави (так само як і війни) провідною зіркою залишається запитання про те, як, взагалі кажучи, можливо існування такої системи, котра носить в собі колосальне внутрішнє протиріччя, яким чином суспільство, що власне складається з двох суспільств (класів), може становити собою відносну єдність? Існування такої суперечливої системи забезпечується тим, що мається особлива організація для знищення (одверто фізично і тонко ідео-

логічно) опору пригноблених класів. Цю функцію і несе держава, що уявляє з себе виключно „організацію пануючої класи“ і основне завдання якої є „охорона, зміцнення і розширення процесу експлоатації“. При цьому цілком ясно, що всі так звані загально корисні функції держави (лікарні, залізниці і т. и.), що надають їй в очах довірливих людей надкласових рис, є не що инше, як „необхідні умови процесу експлоатації“. Соціальна функція держави (то б то її істота) полягає в охороні, зміцненні і розвитку тих продукційних відношень, що відповідають користі пануючої класи“. „Державна організація є найширша організація класи, де концентрується вся її сила, де скупчено знаряддя механічного нагніту і репресії, де пануючу класу організовано саме як класу, а не як частину, або невеличку групу класи“. З цієї точки погляду держава є цілком історична категорія, а саме категорія класового суспільства і, як така, зникає разом з класами і з останньою формою класової держави-диктатурою пролетаріату.

Так само мусимо ми підходити і до війни, так само треба знайти місце в потоці суспільного життя. „Війну ведуть не народи і не нації,—її ведуть держави, що використовують живу силу народів в озброєній боротьбі так само, як використовують вони її на фабриках, заводах, або копальнях“. І коли війна є функція держави, так би мовити, сама держава в акції, то вона в потоці

громадського життя роз'являє те ж саме завдання, що і держава, тоб то є „засіб відбукання тих продукційних відношень, що на базі їх вона виникає“. В такому разі війна (як і держава), хоч вона і не є чисто економічний фактор, стає разом з тим одним із наймогутніших підойм економічного процесу. І далі, певному типові продукційних відношень відповідає певний тип війни (феодалізм, капіталізм, соціалізм). З цієї точки погляду цілком ясною є принципійна дозволеність нападних революційно-соціалістичних війн, поскільки пролетарська держава в процесі класової війни розширює і зміцнює той господарчий базис, що на йому вона виникає і який рішуче принципійно відрізняється від усіх попередніх засобів продукції, що базувались на приватно-господарчі відношення.

II.

Попередні уваги дають можливість перейти до аналізу явищ переходового періоду, до формулювання теорії краху, до означення загальної закономірності і основних законів, що керують зривом з рельє капіталізмом, з глибини якого виступають лінії нової громадської структури.

Основне завдання і основна об'єктивна вимога, що її висунуто новою історичною епохою, полягає в перетворенні „безсуб'єктної“ світової господарчої системи в господарчого суб'єкта, в планомірно працюючу організацію. Инакше кажу-

чи, на черзі дня повстало практичне завдання організації світового господарства. Капіталізм намагався роз'язати це завдання, але прийшов до грандіозного конфлікту державно-капіталістичних трестів, до величезної світової війни. Роз'язання цього завдання прийшлося капіталізові не під силу, і шляхом тяжкої світової війни він дійшов до кризи всієї системи. Але будучи безсилим (по самій істоті своїй) роз'язати світову проблему, проблему організації світового господарства, капіталізм в першій стадії війни пройшов певний шлях внутрішньої *реорганізації* в бік організованості і плановірності в межах *окремих* частин світової системи. Під час найбільшого виявлення капіталістичної анархії (в світовій війні) одержувало де-яку перемогу над цією анархією в вузьких межах окремих державно-капіталістичних трестів. Ця перемога над анархією в межах окремих державно-капіталістичних трестів ішла у двох напрямках,—перемога над анархією економічною і анархією соціальною. Процес перемоги над економічною анархією під впливом з одного боку стихійної *централізації* капіталу, а з другого боку під впливом *вимог війни* (брак продуктів, необхідність „доцільного“ розподілу) ішов шляхом удержавлення економічних функцій. Инакше кажучи справа йшла про „підпорядкування всіх економічних організацій (та й не тільки економічних) буржуазії та її державі“. „Держава, як найбільш загальна, універсальна форма“ підпоряд-

ковує собі в процесі „мілітаризації” всю решту організацій буржуазії (трести, кооперативи, банки, наукові товариства і т. и.). „Держава всмоктує в себе все; економіка організаційно сполучається з політикою”; держава перестає бути лише охоронником процесу експлоатації і стає безпосереднім колективно-капіталістичним експлоататором, що одверто стоїть проти пролетаріату“. Разом з тим було б легковажним думати, що в цьому удержавленні економічних функцій хоч трохи зачіпається право власності. В цьому процесі зачіпались до певної міри лише найвідсталіші шари буржуазії, і все зводилось до „переросподілу додаткової вартости в бік фінансово-капіталістичних класів“.

Таким чином, *реорганізація продукційних відношень фінансового капіталізму ішла до універсальної державно-капіталістичної організації, зі знищенням товарного ринку, з перетворенням грошей в роцотну одиницю, з організованою в державному масштабі продукцією, з підпорядкуванням всього „народньо господарчого“ механізму вимогам світової конкуренції, тоб то в першу чергу війни“.*

Поруч із цією перемогою над продукційною анархією ішли змагання перемогти *анахрію соціальної, позаяк інакше вся система (відношень між людьми, організованими підприємствами, і відношень міжкласових)* була б цілком нетрівкою. І в цьому процесові *ролю визначателя відігравали ви-*

моги війни: „мобілізація пролетарів і мобілізація їх розуму для війни були остільки ж необхідною умовою продовження імперіалістичної війни, як і мобілізація матеріальної продукції. Перемога над соціальною анархією (соціальна реорганізація) найшла свої матеріальні форми в ріжноманітних *робітничих організаціях* (профспілки, кооперативи, соціалістичні партії з усіх їх апаратом). *Ідеологічно* цей процес ішов у вигляді зміцнення робітничого патріотизму, що підтримувався почасти дрібно-буржуазними пережитками, почасти тимчасовою зацікавленістю окремих класів пролетаріату в імперіалістичній політиці. Тут той же процес „*підпорядкування універсальній буржуазній державі*“, або, інакше кажучи, „буржуазне удержавлення пролетарської психології“ (теорія „громадського миру“). Цей процес, розуміється, ні в якій мірі не виключав і не зменшував методів прямої репресії

Так творилась де-яка рівновага і тривалість світової капіталістичної системи в умовах нечуваної світової боротьби і руйнації. Але процес перемоги над продукційною і соціальною анархією ішов в обставинах „*колосального знищення продукційних сил*“. На певному ступні це мусило привести до краху всієї системи. Як ішов розвиток цього процесу?

Розвиток продукційних сил (цілокупності засобів продукції і робітничої сили) лежить в основі всього розвитку людности. Розвиток продукційних сил є не що інше, як їх постійне відбуду-

вання („вспроизводство“), що може бути або поширеним (прогрес), або стаціонарним (мертва точка), або „негативно поширеним“ (регрес). (Підступ до справи з точки погляду відбудовування продукційних сил (вспроизводства) є єдино правдивий при оцінці всякої епохи і цілком необхідний при оцінці епохи критичної).

Як належить оцінювати епоху світової імперіалістичної війни з точки погляду відбудовування продукційних сил (вспроизводства)? Як ішло збудовування засобів продукції і засобів харчування (Але зразу ж треба нагадати, що засоби харчування служать процесові продукції робітничої сили і так само є необхідні умови відбудовування продукційних сил)? Цілком ясно, що продукція в умовах військового часу (і виготовленням зброї, і постачанням харчів для армії, що не *продує*, і відривом величезних людських мас від продукції) набирає негативного відбудовування продукційних сил (регрес). „Це і є війна з економічної точки погляду“. „Реальний базис громадської продукції з кожним оборотом громадського капіталу звужується“. Наростає криза. Але зміст і значіння кожної кризи означається лише з точки погляду декількох продукційних циклів, позаяк в ході капіталістичного розвитку криза може бути і буває вихідною точкою для могутнішого розвитку.

Але певний ступінь руйнування капіталістичної системи (в залежності від розмаху і глибини) визначає перехід *кризи в крах*. Бо цілком ясно,

що процес поширеного негативного відбудовування продукційних сил не може бути безмежним,—на певному ступні він обов'язково мусить потягти за собою розвал системи.

Ніякий аналіз не може досконально визначати, де, коли, на якому, так би мовити, градусі цього процесу кінчається криза і починається крах. Це питання життєвої практики. Але загальна природа цього процесу теоретично цілком зрозуміла. Треба лише віддати собі добрий відчит в як найглибшому взаємному з'язку елементів і в монізмі всієї капіталістичної системи. „Капіталістична ієрархія в продукції сполучається з капіталістичною ієрархією в розподілі,—це є два боки одного явища, цілком неподільні“. І поки поширене негативне відбудовування продукційних сил (регрес) іде лише за рахунок громадської додаткової вартості, ця моністична (але повна протирічів) ієрархична капіталістична система ще далека від небезпеки. Але даліше неодмінно починається проїдання основного капіталу, загрожуюче недопостачання робітничої класи, порушення відбудовування робітничої сили. У певної конкретної межі починається і швидко доходить до величезного розміру: а) викидання робітничої сили із процесу продукції, б) зменшення реальної заробітної платні, в) недопродукція енергії, що постачає робітничу силу, г) дискваліфікація останньої. Кінець кінцем це веде до „розриву з'язку між нижчими і вищими елементами технічно-

продукційної ієрархії". Вся система розгвинчується, розпад захоплює всі сфери капіталістичного ладу. На одних кінцях цей розрив з'язку дає себе знати тим, що починають „гнити“ певні елементи (брак трудової дисципліни, індивідуальний невихід на роботу і т. и.),—на других кінцях починається революційний розрив (масове відмовлення від роботи, страйк і т. и.). „Психологія підлягання, що була акумульована в головах нижчих елементів, вивітрюється і їх капіталістична функція стає неможливою; з другого боку у вищих елементів системи, де технічна функція сполучається з класовою користю, а найбільш дорогша класова користь цілком з'язана з захистом даної продукційної системи, психологія боротьби за цю систему набирає особливого завзяття". Настає час одвертої революційної боротьби, насильницького розриву з'язку капіталістичного апарату. Для капіталістичного суспільства зникає основна умова його існування,—мовчазна „згода“ робітничої класи виконувати капіталістичну функцію.

Що ж обдувається? Яким шляхом в цьому процесі розпаду капіталістичної системи підходить до влади робітнича класа? В галузі політичній тепер уже доведено не лише теоретичним, але й емпіричним шляхом, що пролетаріят опановує державною владою не простим захопленням існуючої державної машини. Навпаки до влади пролетаріят іде шляхом руйнування буржуазної

і організації нової державної машини. при чому старі елементи почасти знищуються, почасти беруться в нових сполученнях, в принципіно новому зв'язку.

Що ж обдувається в галузі продукційних відношень? Тут надзвичайно поширена думка, представником якої є Гельфердінг, ніби то захоплення пролетаріатом де-кількох центральних банків („верхушки“) передає в його руки всю промисловість. В дійсності виходить зовсім инше і не лише через те, що захоплення банків, які репрезентують *кредитово-грошові відношення*, нічого не дає, бо як раз ці відношення в пролетарській революції і знищуються. Річ у тім, що продукційні відношення в той же час є і відношення соціальні (соціальна ієрархія є в той же час ієрархія технічна). „Таким чином абсолютно ясно, що розклад і революційний розрив соціальних елементів системи (це є необхідна ознака краху) є розпад технічного апарату суспільства, поскільки маємо на увазі людську технічну організацію“. А це з цілковитою необхідністю тягне за собою новий підупад продукційних сил. Процес поширеного негативного відбудовування продукційних сил (регрес), що веде до краху системи, в цьому крахові надзвичайно прискорюється. Через це цілком неможливим є яке б то не було „відродження промисловости“ на базі старих капіталістичних відношень. Відбудування старої капіталістичної системи—утопія.

Де вихід? Теоретично можливо накреслити два виходи,—або безупинний розклад, „загибель культури“, повернення до примітивних форм життя, або новий тип громадського будівництва, визволення з руїни розумом і силою нижчих елементів капіталістичної системи, робітничої класи.. Перед людиною встає дилема: або загибель культури, або комунізм і нічого третього нема“.

Таким чином під час пролетарської революції відбувається підупад продукційних сил. Але уже історія капіталізму свідчить, що істота кризи означається лише в перспективі де-кількох продукційних циклів, тобто тимчасовий підупад продукційних сил може бути базою для їх нового могутнього розвитку. В процесі пролетарської революції підупад продукційних сил йде поруч зі зростом нових організаційних форм, яким скажений опір ставить старе суспільство і його технічна інтелігенція (контр-революційна боротьба, саботаж і т. п.).

Але перемога соціалістичних відношень ґрунтується на тому, що „для нової системи є менш небезпеки в опорі буржуазних і інтелігентських класів, ніж для капіталізму в опорі робітничої класи“. З точки погляду розвитку людського суспільства єдиним виходом стають соціалістичні продукційні відношення, бо лише вони мають можливість збудувати умови відносної рівноваги громадсько-продукційної системи.

III.

Таким чином, на певному ступні поширеного негативного відбудовування продукційних сил (регресу) *криза* капіталістичної системи переходить в її *крах*. *Державний капіталізм* не здатен захистити систему, починається розпад її елементів. Історія вступає в необхідний, як саме життя, період продукційної революційної анархії підупад продукційних сил продовжується.

Але розпадаються *не всі* соціально-техничні, з'язки, розпадаються лише з'язки *ієрархичні*, розходяться соціальні шари, але в їх межах живе єдність. І насамперед *не розриваються з'язки в межах пролетаріату*, тоб то основного моменту соціалізованої в глибині капіталізму праці.

Нове життя зростає на руїнах старого суспільства. Встає запитання, які продукційні відношення капіталізму лягають в основу нової продукційної структури?—*Централізація засобів продукції і соціалізація праці* утворюють базу нової продукційної системи. Основна вага всього питання є другий мент—соціалізована праця, пролетаріат, „вишколений, об'єднаний і організований самим механізмом капіталістичного продукційного процесу“. Ця єдність пролетаріату і утворює матеріальну базу нового суспільства під час краху капіталістичної системи. Ця база під час загальної руїни набирає нової сили, в огні краху і боротьби вона надзвичайно організується і вихо-

вується. Яскравим прикладом цього є російська революція, коли нечислений пролетаріат став могутнім джерелом організаційної енергії.

Присутність цієї сили ставить на реальний ґрунт можливість соціалістичного будівництва. Людність практично вступає в період цього будівництва. Але було б наївним гадати, що прогрес продукційних сил,—ця необхідна умова зорвитку нової громадської системи,—починає зразу реалізуватись. Соціалізм доводиться будувати. Це будівництво є ціла епоха. Те, що виносить з собою пролетаріат з розвалу капіталізму, є лише *вихідний пункт* епохи будівництва.

Капіталізм гине тоді, коли робітничий клас відмовляється виконувати капіталістичну (капіталотворчу) функцію. Основна умова соціалістичного будівництва перетворення цієї капіталістичної функції в *громадсько-трудова*. Це можливо лише при *диктатурі* пролетаріату, бо відновлення трудового процесу стає можливим лише тоді, коли пролетаріат займає домінуюче становище. Який процес тут намічається? Загальна руїна, розпад капіталізму, брак основних господарчих елементів ставить перед диктатором-пролетаріатом те саме завдання, що стояло і перед буржуазією під час поширеного негативного відбудовування продукційних сил,—економізація ресурсів, доцільне їх використання, як найбільша централізація. Життєва логіка в тому, і є, що скорочення продукційних ресурсів категорично вимагає плано-

мірного організованого господарства і напруження праці. Але процес праці стає неможливим при пануванні буржуазії (пролетаріят не хоче виконувати капіталістичної функції). З другого боку від час пролетарської влади мусить бути націоналізованою велика продукція. Разом з тим життя вимагає раціоналізації громадсько-господарського процесу. Вся цілокупність умов визначає трансформацію капіталізму в соціалізм через диктатуру робітничої класи“.

Таким чином соціалізм стає для всього суспільства єдиною можливою формою дальшого існування, в той же час для пролетаріату соціалізм є практична організаційна проблема, що її він мусить роз'язати. Пролетаріят мусить *активно будувати* соціалізм, виховуючи сам себе. Тут є величезна принципісна різниця між розвитком капіталізму і процесом організації соціалістичних відношень: капіталізм стихійно розвивався (анархична безсуб'єктна система), будівництво соціалізму є в значній мірі організований процес. Державний капіталізм намагався шляхом активної організації захистити капіталістичну державу. Для цього він *свідомо* втручається в процес продукції. Соціалізм продовжує і бере в свої руки методи активного організаційного процесу, але з метою захисту і розвитку вільного суспільства. В першу чергу пролетаріят цим шляхом одержує лише економію матеріяльних ресурсів; потім устає завдання *відбудовування* продукції; далі встає на

чергу її новий нечуваний розвиток... Крок за кроком од задоволення елементарних потреб до народження нових яскравих форм життя *будується соціалізм*. В загальних рисах намічаються такі етапи цього революційного будівництва:

„1. Революція ідеологічна. Економічні умови руйнують ідеологію громадського миру. Робітничий клас стає свідомою себе, як класи, що мусить бути господарем. Ідеологічна система „робітничого імперіялізму“ розбивається в шент. На її місце стає ідеологія комуністичної революції, „робітничий план“ майбутніх виступів.

2. Революція політична. Ідеологічна революція переходить в акцію, в горожанську боротьбу, в боротьбу за політичну владу. Руйнується політичний апарат буржуазії, вся величезна організація державної машини. Її заміняє нова система, система пролетарської диктатури, Радянська Республіка.

3. Революція економічна. Пролетарська диктатура, ця концентрована міць робітничої класи, що її організовано як державну владу, стає могутньою підмогою економічного перевороту. Розбиваються капіталістичні продукційні відношення. Стара економічна структура перестає існувати. Ті зв'язки, що ще збереглись, насильницьким робом розриваються („експропріатори експропріюються“). Елементи старої системи беруться в нових сполученнях, в довгому і тяжкому процесі виникає новий тип продукційних відношень. Будуються підвалини соціалістичного суспільства.

4. Революція технічна. Відносна громадська рівновага, що її досягнено структурною реорганізацією суспільства, забезпечує можливість функціонування продукційних сил хоч би зразу і на звуженій базі. Слідуючим ступнем є революція технічних методів, тоб то зріст продукційних сил, зміна і швидке поліпшення громадської раціоналізованої техніки“.

Таким чином у цьому процесі, цьому періоді нечуваної руйнації і боротьби, в епоху загального розпаду основною силою і підвалиною стоїть пролетаріят. Перед ним завдання утворення громадської продукційної організації із розвалених частин старої капіталістично-продукційної системи. Основною проблемою тут стає *нове сполучення старих елементів*. Яких елементів і яке сполучення? Непродукційний вершок капіталістичної системи безнадійно гине. Буржуазія ділова з організаторським хистом і технічна інтелігенція—елементи необхідні для нового будівництва, бо це є „соціальний загусток організаційного і технічно-наукового досвіду“. Треба ці елементи росташувати на новий лад. Це є на певному ступні революції кардинальне питання (проблема „спеців“). Але в головах і душах цих елементів невідступно живуть зв'язки старої епохи, їх тягне до „здорового капіталізму“. І тому необхідною умовою можливості нового громадсько-продукційного сполучення старих елементів мусить бути *вивітрювання старих зв'язків в головах технічної інтелігенції*. Цей

тяжкий і болючий процес збільшується шляхом примусової сили пролетаріату. Але тут є ще одне питання. Логіка продукційного процесу вимагає командної ролі технічної інтелігенції. Де вихід із цього протиріччя? Насамперед технічна інтелігенція в пролетарській державі відіграє зовсім іншу (принципійно відмінну) соціальну роль, ніж в державі капіталістичній. В буржуазній державі технічна інтелігенція *соціально є передаточний механізм* видавлювання додаткової вартості. У просторі середнє місце технічної інтелігенції в продукційному процесі відповідало її функції по викачуванню додаткової вартості. В пролетарській державі в процесі продукції виростає не додаткова вартість, а додатковий продукт, що знов іде на розширення продукції. Відповідно цьому функція інтелігенції з капіталістичної стає громадсько-трудою. Технічна інтелігенція в продукційному процесі знов стоїть на середньому, необхідно командному місці, але вся система принципійно відмінна від старої. Державно-економічна влада— є концентрована між пролетаріату. Технічна інтелігенція стоїть з одного боку над величезними кадрами пролетаріату, але в той же час вона підлягає його колективній волі, його диктатурі. Формально місце технічної інтелігенції ніби то залишається старим, але функція її стає новою, не капіталістичною, а громадсько-трудою. Далі, технічна інтелігенція не просто залишається на своєму старому місці. Вона на його вертається

після довгої боротьби і в тій мірі, в якій в її головах вивітрюються старі з'язки. „І повернення не повторювання минулого, а *діалектичний процес*“. Крім того, технічній інтелігенції, що в процесі діалектичного розвитку повертається на своє місце в продукції, доводиться працювати в новому оточенні могутніх організацій робітничої класи. Нарешті, в огні боротьби і перебудови рішуче змінюється сама соціально-кастова істота інтелігенції: піднімаються величезні нові кадри кваліфікованої робітничої інтелігенції. Так утворюється рівновага суспільства, стає можливим трудовий процес, зростає нове сполучення соціально-продукційних елементів, панує воля робітничої класи.

Цілком зрозуміло, що в цьому процесі мусить бути реалізований основний організаційний метод,—підпорядкування *радянській державі пролетаріату* всіх пролетарських організацій. „Удержавлення“ профспілок, всіх інших масових робітничих організацій визначається внутрішньою логікою трансформаційного процесу. Всі гуртки робітничого апарату стають агентами загально-організаційного процесу під керівництвом колективного розуму пролетаріату. Пролетаріят блискуче реалізує той організаційний метод, що ним державний капіталізм безнадійно намагався захистити від загибелі капіталістичні продукційні відношення. „Система державного капіталізму діалектично перетворюється в свою власну протилежність, в державну формулюровку робітничого соціалізму“.

Так із краху капіталістичної системи зростає і закріплюється нова соціалістична структура єдино можливим шляхом пролетарської диктатури.

IV.

Уже в капіталістичному ладу у весь світ зріст встає кардинальна проблема взаємовідношення між містом і селом. Це є найпекучіша проблема останнього етапу історії. (Шукання господарчого доповнення, проблема сировини і т. и.). В якому вигляді встає ця проблема в процесі капіталізму, в обставинах негативного поширеного відбудовування продукційних сил? Цілком зрозуміло, що процес поширеного негативного відбудовування продукційних сил (тоб то війна з економічної точки погляду) в сільському господарстві одбивається так само, як і в індустрії. Знищується інвентарь, забирається робітнича сила, зменшується кількість худоби, і т. и. Але процес сільсько-господарської продукції не стоїть окремо в житті, він сполучений з процесом індустріальної продукції. І тому поширене негативне відбудовування продукційних сил в індустрії прискорює і загострює такий же процес в сільському господарстві і навпаки. Але є й серйозні відмінні риси. Сільське господарство навіть в процесі поширеного негативного відбудовування продукційних сил має в своєму розпорядженні значно більші продуктивні маси, ніж індустрія. Більш того, в самій структурі сільського господарства є великі особливості,—і на-

самперед різноманітність його господарчих типів, що визначається низьким ступнем соціалізації праці. (Більше капіталістичне господарство, куркулівське господарство, трудове селянське, напівпролетарське).

Як при цій різноманітності організаційних форм сільського господарства міг роз'язувати свої завдання відносно його державний капіталізм, для якого питанням життя чи смерти було залучення сільського господарства в державно-капіталістичну систему? В цій справі державний капіталізм ішов двома шляхами, — удержавлення частини великих сільсько-господарських підприємств і шляхом регулювання процесу продукції процесом розподілу. Перший шлях занадто тяжкий. Тим більше значіння набирала друга (державна хлібна монополія, тверді ціни, карточна система, обов'язкова здача продуктів і т. п.).

Ясно, що крах державно-капіталістичної системи цілком відбивається і в сільському господарстві. Система регулювання проривається спекулятивною торгівлею, з'язок міста з селом розривається. Цей розрив з'язку іде всіма напрямками: кредитово-грошовим, державним і напрямком реального обміну. *„Громадське господарство розпадається на дві автономні галузі: голодне місто і село, що має (не дивлячись на певну руїну продукційних сил) доволі продуктивних лишків, котрих нікуди збувати“.* Тут є кульмінаційна точка розпаду громадсько-продукційної системи. Далі

еуспільство не може існувати. Потрібно шукання нової рівноваги. Де її умови, як вона можлива?

Найперше, потрібна нова рівновага людських елементів в межах самого сільського господарства, тут також мусить виникнути нова форма громадсько-продукційного зв'язку. Проблема тут звичайно та ж сама, що і в індустрії. Але вона ускладняється двома моментами: а) в певних межах знищенням більшого капіталістичного господарства в зв'язку зі стихійною боротьбою селянства за землю і б) відносно меншою доспілістю сільсько-господарського пролетаріату. За межами великого господарства рівновага має тенденцію утворитись на базі урівнюючого переділу, що мусило б дати певний „американський“ тип господаря. Але ця можливість зникає в зв'язку з ліквідацією товарного господарства в місті і в зв'язку з соціалістичною організацією індустрії. Таким чином, „диктатура пролетаріату неодмінно сполучена з схованою, або більш-менш одвертою боротьбою між організаційною тенденцією міста і товарно-анархичною тенденцією селянства“. Де ж можливість рівноваги між містом і селом, і як можна здійснити організаційний вплив пролетарського міста на село?

Основною умовою цього мусило б бути відродження індустрії в її соціалістичній конкуренції і тим самим утягнення села в організаційний процес. Але це відродження індустрії само базується на попередній прихід життьових засобів з села в місто, чого б це не коштувало.

В такому разі вихід намічається єдиний,— рівновага мусить бути утворена: а) коштом тих засобів, що ще залишились в місті; і б) шляхом державно-пролетарського примусу (роzkлад натуральні повиности і т. и.). Необхідно особливо підкреслити, що цей державно-пролетарський примусу базується: а) на економічній зацікавленности селянства в розвитку продукції, б) на тому, що державна влада пролетаріату є найкращий і єдиний захист від повернення економічного гніту великого землевласника. А це значить що державно-пролетарський примус є фактор, що йде головним напрямком загально-економічного розвитку. Але цей шлях іде через смугу гострої напруженої боротьби між пролетаріатом і селянством, як класовими представниками різних господарських типів. Селянське господарство продовжує залишатись дрібною товарною продукцією, а тому воно утворює надзвичайно широку і глибоку базу капіталізму. На ній капіталізм знов відроджується в жорстокій боротьбі з комунізмом (мішочництво, спекуляція, незадоволення й обурення розкладом, системою державного розподілу і т. и.). Боротьба за чи проти товарного ринку, яко схована боротьба за типи продукції,—ось ті економічні обставини в відношенні між містом і селом, що утворюються після захоплення влади пролетаріатом. Тут є глибока різниця з тим, що маємо в місті. В місті головна боротьба за тип господарства *кінчається* з перемогою пролетаріату. В селі вона *кінчається*

поскільки справа йде про перемогу над великим капіталізмом. Але в той же мент вона в інших формах *відроджується*, як боротьба між державним планом пролетаріату, що представляє соціалізовану працю, і товарною авархією, спекулятивною рознузданістю селянства, що представляє розпорошену власність і риночну стихію. Але позаяк товарне господарство є не що інше, як ембріони капіталістичного господарства, то боротьба зазначених тенденцій є цілковите продовження боротьби між комунізмом і капіталізмом. Але в грудях самого селянина живуть дві душі і чим він бідніший, тим більшу вагу має пролетарська тенденція. Тому боротьба ускладняється і стає внутрішньою боротьбою в межах самого селянства.

Нова рівновага виникає поволі, болюче, в безупинній боротьбі. Цей процес піде тим швидче чим швидче відбудується індустрія, чим швидче підходить пролетаріат до свого найглибшого завдання,—до революції технічної.

V.

Аналіз взаємовідношень між містом і селом у трансформаційному процесі лише підтвержує і підкреслює величезну основну вагу того етапу революції, коли вона виявляється, як революція технічна, що роз'ясує проблему взаємовідношення між суспільством і зовнішнім світом. Як, яким шляхом підходить до цього пролетаріат? У капіталістичному суспільстві, збудованому на продук-

ційній і соціальній анархії, *„не може бути безперервного розвитку продукційних сил“*. Розвиток продукційних сил в епоху капіталізму з'язано з періодичними кризами, з обов'язковою періодичною руйною цих самих продукційних сил. „Світові риночні кризи необхідно розглядати як реальне виявлення і насильницьке вирівнювання всіх протиріч буржуазної економіки“. Шляхом періодичних криз іде розвиток капіталістичних продукційних сил, але тут кожен етап поширеного відбудовування продукційних сил є разом із тим поширене відновлення капіталістичних протиріч. Той же зміст відновлення продукційних сил шляхом їх де-якої руйнації має і капіталістична конкуренція до війни включно, що так само є комбінована конкуренція між державно-капіталістичними трестами.

Таким чином „кризи і конкуренцію (а тим самим і війну) можна розглядати з трьох точок погляду: а) з точки погляду тих частин продукційного процесу, коли відбувається підупад продукційних сил, б) з точки погляду відбудовування данної системи продукції, коли тимчасовий підупад продукційних сил стає умовою їх нового процесу, в) з точки погляду краху старої системи і громадської трансформації, коли протиріччя старої системи розривають її остаточно і витрати краху переходять у витрати революції.

Цим визначається кардинальне становище,— перехід до нової громадсько-продукційної системи

не можливий без тимчасового підупаду продукційних сил. Про це свідчить досвід усіх великих революцій. А позаяк пролетарська революція найглибше і найпослідовніше веде руйнування і перебудову всіх людських відношень, то вона не одмінно з'язана з найглибшим підупадом продукційних сил. Цей підупад поділяється на:

1) Фізичне знищення елементів продукції (в процесі горожанської війни між державами пролетаріату і державами буржуазії гинуть люди, фабрики, заводи, машини, шляхи і т. и., і т. и.).

2) Декваліфікація елементів продукції (зношування машин, зношування робітничої і спеціально—технічної сили і т. и.).

3) Роспад з'язку між елементами продукції (тут елементи продукції не знищуються, а переходять на стан потенціальних продукційних сил; параліч продукційного процесу).

4) Переросподіл продукційних сил у бік непродукційного призначення (армія, червона армія зо всім тим, що їх обслуговує і т. и.).

Всіма цими шляхами продукційний процес скорочується, замирає. Але треба це скорочення зрозуміти не лише з точки погляду найближчих продукційних сил, а з точки погляду великоісторичних масштабів, з точки погляду *трансформаційного процесу*,

Людність необхідно мусить пройти цю критичну епоху в хаосі загального роспаду мусить утворити нову рівновагу соціально-продукційно

системи. І лише тоді, коли на базі цієї, нової рівноваги починає відроджуватись трудовий процес стає можливою остання фаза революції, — технічна перебудова, уже не лише в відношеннях між людьми, але й у відношеннях між людністю і природою. Із глибини величезної печуваної кризи з великими зусиллями шляхом важкої боротьби і напруженої праці піднімається нова соціально-продукційна система до цього останнього ступня революції, до технічної перебудови. Тут доводиться пережити період „початкового соціалістичного скуплення“ (В першу чергу мобілізація розпорошеної живої продукційної сили, що при умові загальної технічної руїни набирає особливої ваги і неодмінно переходить у загальну трудову повинність). Лише при тій умові, що вдається збудувати таку колективно-діючу живу масову продукційну силу, можливо зсунути з мертвої точки такі основні галузі, як транспорт, заготовку налива і т. и. І лише при цій умові, лише звідціль починається піднесення розвитку в напрямку до міцної й удосконаленої техніки. „Вік пару—вік буржуазії. Вік електричності—вік соціалізму“, — ось технічна характеристика перших ступнів зростання соціалізму.

На цьому шляху починає швидко зникати та протилежність між містом і селом, що її з везчим порушенням стримував методами державного примушування пролетаріат. Розвиток продукційних сил швидким темпом іде вперед.

VI.

Перш ніж дійти до цієї межі, до цього завдання технічної перебудови, пролетаріят мусить пережити на протязі, відносно кажучи, короткого часу довгу і надзвичайно складну еволюцію з точки погляду системи управління продукцією. Першим станом цієї еволюції буде „період розпаду і розриву капіталістичних відношень продукції і в той же час період опанування пролетаріатом стратегічних вузлів економіки. „Цей період починається, власне ще ранів захоплення пролетаріатом політичної влади (боротьба за фабрику, фабрично-заводські комітети і т. и.). В цей момент суспільство, як громадсько-продукційна система, майже зовсім позбавлене рівноваги. Буржуазія і її інтелігенція, що відчують наступ нової сили, не мають особі користи налагоджувати продукцію,— їх увага звернута на те, щоб не допустити перемоги робітничої класи. Це є момент, коли пролетаріят починає „брати до своїх рук“ фабрики, що залишаються „без господаря“. Починається довгий шлях шукання нової системи управління, нових умов рівноваги. Робляться перші кроки виявлення пролетаріату, як організаційної сили в продукції. То єсть необхідний і надзвичайно важливий етап широкої колегіальности, через яку піднімаються нові кадри організаторів. То єсть час, коли плететься нова сітка пролетарського економічного апарату. Одбувається розпад старого,

намічається перший загальний обрис нового... Процес власне подібний до того, що переживає стара армія, коли вона розвалюється, і на її руїнах виростає нова організація червоного війська. Ріжниця лише в тому, що в продукції цей процес має більшу безпереривність. То є період не стільки управління, скільки школи управління,—в цьому його величезна вага.

Але обставини горожанської боротьби, що скоро переходить у класову війну між буржуазними і пролетарськими державами, висуває на чергу проблему *мілітаризації*. Передовий авангард робітничої класи мусить поставити з величезною рішучістю грандіозне питання мілітаризації працюючих має для військової боротьби з контрреволюцією. Так виростає новий метод „самоорганізації робітничої класи й організації ним селянства“. Метод мілітаризації досить швидко поширюється на весь радянський апарат управління, поскільки останній цілком стоїть, як організація типу (а навіть і фронту) класової війни. Апарат набирає більшої діловитости, колегіальність звужується, школа управління мусить відступати перед управлінням. Тим часом у весь зріст устає проблема господарчої катастрофи. Виростає новий фронт. І незаяк до того часу в господарчий апарат уже вложена добра пролетарська прослойка, а політична пролетарська система стала міцною, наростає нова форма управління промисловістю. Колегіальність відступає перед

одновладством. Це є новий період, що необхідно настає, але лише тоді, коли найшов певне завершення перший період, не раніш, ніж зміцніла політична радянська система, не раніш, ніж виявилась де-яка нова рівновага громадської системи. І в цьому новому періоді зовсім немає зменшення, або звуження участі робітничої класи в управлінні продукційним процесом. Це є нова форма пролетарського управління, яка категорично умововується всіма обставинами боротьби і перебудови.

Нема ніякого сумніву, що в процесі дальшого розвитку ця форма трансформується в нову, що буде синтезом двох попередніх,—„зникне сама проблема колегіальности чи одновладства“, бо люди майбутнього будуть добровільно виконувати те, чого вимагатиме статистичний підрахунок“. Управління *над людьми* зникне. Людність буде роз'язувати проблему управління над природою.

VII.

Весь грандіозний процес, весь шлях нечуваної перебудови, що її веде пролетаріят у період переходу від капіталізму до комунізму, має на собі яскраву ознаку соціального примусу, „концентрованого насильництва“. Соціальний примус на всьому протязі історичного процесу відіграє величезну роль. У перехідний період, у критичну епоху ця роль безмежно збільшується, „організоване і концентроване насильництво“ класи, що

веде перебудову, набирає особливої величезної ваги. У період пролетарського перевороту пролетарська політична влада, „концентроване насильництво над буржуазією, це є та сила, що розриває капіталістичні продукційні відношення, переводить в розпорядження пролетаріату матеріяльний хребет продукції і по волі обертає *непролетарські* людські елементи продукції в систему нового громадсько-продукційного зв'язку“. Разом з тим, „концентроване насильництво“ є також і фактор „самоорганізації і *примусової самодисципліни працюючих*“. Таким чином, соціяльний примус, „концентроване насильництво“, цей яскравий, основний факт і фактор переходового періоду, треба аналізувати у двох напрямках, — відносно непролетарських кол населення і відносно самого пролетаріату і всієї маси працюючих.

Поміщики і капіталісти, буржуа-організатори, кваліфікована бюрократія, технічна інтелігенція, офіцери, куркулі-селяне, дрібне міщанство, — всі ці градації, соціяльні шари і класи експлуататорів ведуть складну і різноманітну боротьбу проти повсталого пролетаріату, що руйнує і будує. Пролетаріатові треба цю армію розколоти, розпорошити, дезорганізувати, розбити, частину знищити, решту забрати в полон і взяти в нове виховання. „Беспосередня боротьба з ними в перший фазис революції, поставлення їх в умови, де вони можуть виконувати громадсько-корисну роботу, не маючи можливості шкодити комуністичному будівництву,

доцільно розмістити ці сили, правдива політика відносно їх в залежності від зміни їх психологічного змісту, — все це передбачає „санкцію“ „концентрованого насильництва“, що стоїть на охороні комуністичного суспільства im Werden“.

Одночасно з цим „концентроване насильництво“ переноситься і на самих працюючих, навіть на самий пролетаріят. В перехідний період громадська класа не єсть щось одноманітне. Крім механіки міжкласової є і механіка внутрішньокласова. В процесі боротьби вся маса працюючих мусить перевиховатись, орієнтуючись на передовий авангард пролетаріату. Передове організаційне ядро втягує в перебудову „співчуваючу“ середню і відсталу масу. З перших кроків встає гостра проблема самодисципліни. Ця проблема примусової самодисципліни стоїть навіть перед найсвідомішою частиною пролетаріату, що її організовано в керуючу перебудовою комуністичну партію“. Цю примусову самодисципліну робітничої класи, це сполучення примусу і самодіяльності виявляє „суперечливу істоту самого перехідного періоду, коли пролетаріят *уже* виїшов із меж капіталістичного примусу, але ще не став робітником комуністичного суспільства“. З цієї точки погляду цілком зрозумілим є переходове знищення так званої свободи праці во ім'я дійсної свободи праці. Загальна трудова повинність перехідного періоду — шлях до дійсної сводки праці. Таким чином „відносно бувших

буржуазних кол примус з боку пролетарської диктатури є примус з боку іншої класи, що веде класову боротьбу з об'єктами свого примусу, відносно некуркульської *селянської* маси примус з боку пролетаріату є класова боротьба *естілки*, оскільки селянин є власник і спекулянт; цей примус є об'єднання і трудова організація, його виховання і втягнення в комуністичне будівництво, оскільки селянин є працюючий, не експлуататор, ворог капіталізму; нарешті відносно самого *пролетаріату* примус є метод організації що її устанавлює сама робітнича класа, тоб то метод примусової прискореної *самоорганізації*. З ширшої точки погляду пролетарський примус від розстрілів до трудової повинності є „метод виробки комуністичної людності з людського матеріалу капіталістичної епохи“.

А тим часом переходовий період, епоха пролетарської диктатури уже є епоха *деформації* класів. Замість того глибокого поділу і розриву між певними колами людності, що необхідно виростили під час капіталізму, під жорнами пролетарської диктатури *починає знов збиратись і об'єднуватись людність*. У процесі пролетарської диктатури стираються класові окремішності, розпадаються класи, вирівнюючись по пролетаріату, починає відмирати держава (як знаряддя класової диктатури) наростає тяга до праці нормальної громадської людини, зникає примус. Настає епоха комуністичної творчості.

VIII.

На передодні революції реально існуючим фактом була світова капіталістична система. Цим визначався неминуче *світовий* характер війни. Перехід нечуваної кризи (світової війни) в крах набрав світового значіння. Цей крах почався там, де організаційно-капіталістичні відношення були найслабшими. З точки погляду теорії краху світової капіталістичної системи тривалість частин цієї системи є прямо пропорційною височині їх державно-капіталістичної організації. „Концентрація соціальної сили буржуазії в державній владі, що зрослась з економічними організаціями капіталу, створили величезний опір для робітничого руху“. І саме через це крах світової капіталістичної системи почався як раз з найменш міцних державно-капіталістичних організацій. Але це значить, що пролетарська передбудова мусила починатись в найвідсталіших і бідних технікою країнах, що, полегчуючи революційний вибух, робить надзвичайно важким процес позитивного революційного будівництва. І навпаки, в міцних державно-капіталістичних країнах, де тяжко *перемогти*, є гарантії того, що значно легше *будувати*. Тут є можливість дати і загальну формулюровку, — „після перемоги пролетаріату умови легкості цієї перемоги діалектично перетворюються в умови найбільшої трудности“. (Численне й міцне селянство помагає переворотові, поскільки воно прагне до землі; Але

зразу ж після перевороту воно ставить величезний опір будуванню комуністичних продукційних відношень). Формальне закінчення імперіялістичної війни не припиняє і не має можливості припинити стихійного розвитку поширеного негативного відбудовання продукційних сил. Під виглядом миру продовжується гостра боротьба державно-капіталістичних трестів. В цю боротьбу вривається нова сила,—країни, де пролетаріят утворив свою державну організацію. Росклад світової капіталістичної системи продовжується і прискорюється. Хвиля переходу кризи в крах піднімається, боротьба загострюється, хитаються підвалини всієї капіталістичної громадсько-продукційної організації. З ріжними варіантами, але скрізь намічається загальна закономірність переходного періоду—росклад старої і організація нової системи. В ході боротьби складається об'єктивна необхідність світової спільки буржуазії (Ліга націй) і об'єднання пролетарських державних систем.

В тій мірі, в якій перероджується економічна і політична основа світової системи і центр ваги переміщується на пролетарські держави і їх спільки, змінеться вигляд цілого світового господарства. Відсталі колоніальні країни випадають з—під впливу імперіялістичних держав і об'єднуються навкруги соціалістичних республік. Вони втягуються в орбіту соціалістичного будівництва в той же спосіб, як селянство в окремих соціалістичних республіках.

Опір буржуазії зменшується. Пролетарська диктатура поширюється. Але світова пролетарська диктатура це уже визнана перемога пролетаріату, і сама потреба в диктатурі зникає. Пролетарська державність мусить швидко зникати, бо її основне завдання—розгром буржуазії—виконано. Першим почнуть зникати і перероджуватись армія і флот, потім система карних органів, далі—примусовий характер праці. „Продукційні сили, що їх буде розміщено не по державних поділах, а по принципу господарчої доцільности розвиваються нечуваним темпом. Величезні запаси енергії, що раніш йшла на класову боротьбу, війну, мілітаризм, перемогу над кризами, конкуренцію і т. и. повертається на продукційну працю. Деформація класів і трудове виховання і освіта нових поколінь, раціоналізація всього продукційного процесу ще більше прискорюють зріст продукційних сил. Росподіл губить ознаку примусового еквівалентного розподілу по праці „(Соціалізм пролетарської диктатури і дальшого періоду розгортається в світову систему комуністичного суспільства. Вперше за весь час існування людности будується система, що гармонічно зложена в усіх своїх частинах: вона не знає ні продукційної ні соціальної анархії. Вона назавже знищує боротьбу людини з людиною і сполучає всю людність в єдиний колектив, що швидко опановує незліченими багатствами природи“).

Такий в загальних рисах зміст роботи т. Бухарина. Ми намагались об'єктивно, по можливості, конкретно і словами самого автора передати загальну конструкцію і хід думки цієї рідкість видатної наукової праці. Ні в якому разі не претендуємо ми на вичерпуючу повноту передачі,—така повнота може бути лише в перекладі, а не в статті. Довелось обійти мовчанням навіть всі ті надзвичайно цінні і захоплюючі методологічні вказівки, по за якими тепер, сміливо можна сказати, нема підходу до наукового аналізу явищ господарчого, соціального розвитку людности взагалі, особливо його останнього етапу. Ми будемо рахувати своє завдання виконаним, коли хоч у де-кількох свідомих робітників сучасності наша стаття викличе охоту і серйозний намір розгорнути первотвір.

Всякий, хто хоче сформулювати й удосконалити свій революційний досвід, хто бажає охопити в цілому найважливішу епоху в історії людности, кожен, хто відчуває потребу зрозуміти основну закономірність грандіозного переходового від капіталізму до комунізму періоду, хто хоче і уміє одночасно чути гуркіт титаничної боротьби

і гармонію нового суспільства, що в цій боротьбі народжується, всі, хто уміє за зверхніми суперечностями відчувати велику рішучу послідовність історичної боротьби пролетаріату,—хай возьмуть в руки твір т. Бухарина. Це в сучасний період один із найкращих творів пролетаріату—тії організованої сили, „що має план і величезну волю цей план виконати не дивлячись ні на які перешкоди“. На певному ступні революції це є один із найкращих творів тієї класи—Прометею, „що може винести на плечах нечувано великі муки переходового періоду, щоб кінець кінцем запалити вогонь комуністичного суспільства“.

70 коп.

1,38 к.
(1986)

РА 1263

Українська Соціалістична Радянська Республіка.

Пролетарі всіх країн, єднайтеся!

Г. ГРИНЬКО.

33/985

1417

ЕКОНОМІКА ПЕРЕХОДОВОГО ПЕРІОДУ

(Н. Бухарин. Економіка переходового періоду).

ВСЕУКРАЇНСЬКЕ ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО.

Харьків, 1921.